

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ
МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН

*МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ*

ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

*INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE*

HISTORY AND CULTURE OF CENTRAL ASIA

Тошкент – 2023

Мазкур тўпламдан тарих фанлари доктори, профессор Мавлонов Ўктам Махмасобировичнинг 60 йиллик юбилейи муносабати билан 2022 йил 19 ноябрда ўтказилган “Марказий Осиё тарихи ва маданияти” мавзусидаги илмий-амалий анжумандаги мақолалар ўрин олган. Мақолада келтирилган маълумотлар ва мулоҳазалар учун муаллифлар шахсан жавобгар ҳисобланади.

Масъул муҳаррир: А.С.Сагдуллаев, тарих фанлари доктори, профессор, ЎзФА ҳақиқий аъзоси

Таҳрир ҳайъати:

Ў.М. Мавлонов
Ф.Б. Очилдиев
Ж.Т. Аннаев
А.Ш. Шайдуллаев
Ж.Э. Тоғаев
З.Б. Ҳайдаров
Р.М. Қўйлиев
Х.А. Палвонов

Редакционная коллегия

Ў.М. Мавлонов
Ф.Б. Очилдиев
Ж.Т. Аннаев
А.Ш. Шайдуллаев
Ж.Э. Тоғаев
З.Б. Хайдаров
Р.М. Куйлиев
Х.А. Палвонов

Editorial board

U.M. Mavlanov
F.B. Ochildiev
J.T. Annaev
A.Sh. Shaydullaev
J.E. Togaev
Z.B. Khaydarov
R.M. Kuyliiev
H.A. Palvanov

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Тарих факультети Археология кафедрасининг 09.11.2022 йилдаги 5-сонли баённомаси билан нашр этишга рўхсат этилган.

МУНДАРИЖА

Сагдуллаев А.С.	Кичик сўқмоқлардан катта йўллар бошланади.....	12
Муминов А.Г.	Таниқли олим ва жонкуяр устоз.....	15
Норхўрозов Қ.	Бахт кушига миналган инсон.....	17
Аминов Б.Б.	Вақт бирликлари ва ўлчамлари.....	18
Яхшиев А.	Серқирра олим ва фикри бутун инсон.....	23
Нажимадинов Р.	Қадрли устозим Ўктам Мавлоновга чизгилар.....	27
Мирзаев Д.	Устозга дил изҳорларим.....	28

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАРИХИ ЯНГИ АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАРДА

***

ИСТОРИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В СВЕТЕ НОВЫХ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

***

HISTORY OF CENTRAL ASIA IN THE CONTEXT OF NEW ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

Сулейманов Р.Х., Муҳаммадиев А. Ғ.	Музбел ўрта палеолит даври устахона-манзилгоҳи.....	30
Россо Rante	История Бухары, от возникновения до Тимуридов.....	34
Эшов Б.Ж.	Суғдаги археологик ёдгорликларнинг умумий таснифи.....	49
Қудратов С.С.	Ўзбекистон тарихини даврлаштиришга доир айрим мулоҳазалар.....	59
Раимқулов С.	Хазор Буқо шаҳрининг тарихий топографияси хусусида.....	62
Хушвақов Н.О.	Нақшаб. Антик даврига оид актёрлар ниқоби.....	65
Бобоёров Ғ.	Исломдан олдинги Ўрта Осиё тангаларидаги айрим суғдий ёзувларнинг янгича ўқилиши...	76
Турганов Б.Қ.	Хоразмнинг антик даврдаги заргарлик буюмлари таснифи.....	80
Нормуродов Д.Р.	“Банокат-Шоҳрухия”дан топилган қорахонийлар даври мис тангалари хазинаси...	84
Шамукарамова Ф.Ш.	Первые археологические находки и исследования Ташкента и его окрестностей...	88
Очилов А.Т.	Бухоро воҳаси тош даври жамоаларининг моддий маданияти: тарихий реконструкция масалалари.....	93
Назаров А.Ё.	Туркистон археология ҳаваскорлари	

16. Никитенко Г.Н. Н.П. Остроумов и истоки археологической науки Средней Азии // Востоковедческие чтения памяти Н.П. Остроумова. Сборник материалов. Ташкент, 2008.

17. Остроумов Н. Новые данные о глиняных погребальных урнах // Протоколы ТКЛА. Год XI. 1 января 1906 г. – 1 января 1907 г. Ташкент, 1906. С. 32-44.

18. Остроумов Н.П. Из поездки в селение Мамаевку // Туркестанские ведомости. 1893. № 50, 52.

19. Протокол заседания от 26 августа 1896 г. // Протоколы ТКЛА. Вып. 1. Ташкент, 1896. С. 31-36.

20. Ртвеладзе Э.В. Краткий очерк истории изучения археологических памятников Средней Азии // Историко-археологический обзор Древней Средней Азии (Рукопись хранится у автора).

21. Смирнов Е.Т. Древности в окрестностях города Ташкента // Протоколы Туркестанского кружка любителей археологии. Вып. 1. Ташкент, 1896; Ташкент: Типо-литография, 1896.

22. Смирнов Е.Т. Развалины города Канки // Протоколы ТКЛА. Приложение к протоколу. – Ташкент, 1900. № 4. – С. 164-184.

23. Туркестанские ведомости. 1886. 6 мая. № 17.

БУХОРО ВОҲАСИ ТОШ ДАВРИ ЖАМОАЛАРИНИНГ МОДДИЙ МАДАНИЯТИ: ТАРИХИЙ РЕКОНСТРУКЦИЯ МАСАЛАЛАРИ

Очилов А.Т.

т.ф.ф.д.(PhD),

Бухоро Давлат университети

Кишилик тарихида тош давридан бошлаб инсоният ҳаётида иқтисодий ва маданий ривожланишлар бўлган. Қадимги тош даври аҳолиси асосан тоғ ён бағирлари, сой жарликларнинг ёқалари ва сув ҳавзаларида истиқомат қилишган. Бунинг сабаби эса бундай жойларда табиат ҳайвонот дунёсига бой бўлиб ов қилиш учун жуда қулай бўлган. Бухоро воҳаси айниқса, воҳанинг шарқий қисмлари тош даврларидан бошлаб ибтидоий овчиларнинг диққат марказида бўлди.

Тош даврида истиқомат қилган инсонлар меҳнат қуроллари тайёрлашда техникавий кашфиётлар қилганлиги Навоий вилоятининг марказидан 22-25 км шимолий-шарқда, Қоратов тоғ тизмасининг Воуш тоғи жанубий ёнбағрида жойлашган Учтут, Ижонд қишлоқларида ибтидоий одамларнинг меҳнат қуроллар яшаш устохонаси ва чакмоқтош қазиб олиш конларининг топилишидан билиш мумкин[1]. Воуш тоғларининг жанубий ён бағридаги қоянинг юқори қисмида 10-15 см қалинликда узоқ масофага чўзилган чакмоқтош қатлами бўлиб, у ибтидоий одамларимизни ўзига жалб қилган[2]. Учтут қишлоғи яқинидан топилган бу устахона палеолитнинг ўрта ва сўнги босқичи, мезолит, неолит даврларига мансуб бўлиб, узоқ даврлар мобайнида

қуролсоз усталарнинг бирламчи қурол яшаш макони бўлиб хизмат қилади. Учтутликлар янги тош даврида меҳнат қуроллари яшаш учун хом ашё қидириб шахталар қазиганлар. Бу жараён нафақат Ўзбекистон ҳудудида балки, Ўрта Осиёда кўзга ташланадиган биринчи жараён ҳисобланади.

Учтут ва Ижонд ёдгорликлар комплексини чақмоқтош хомашёсини топиш услубига асосланиб, уч хил объектларга бўлинган. Улардан иккитаси хомашёни қазиб олиш билан боғлиқ конлар, биттаси меҳнат қуроллари ишлаб чиқариш устахонаси бўлган.

Учтут шахталари асосан неолит даврига тегишли бўлиб, уларнинг 100 дан ортиқ излари Учтут қишлоғи яқинида Воуш қояларида жойлашган.

Т.Мирсаатовнинг тахминига қараганда шахта тубидан олинган хомашёдан дарҳол қуроллар ясалмаса тошлар қуёшга чиққач унинг нами қочиб қаттиқлашади ва меҳнат қуроллари яшаш мураккаблашади[3].

Агар масалага кенгроқ, тарихий таҳлил нуқтаи назаридан қаралса, биз неолит даврида юз берган яна бир ижтимоий-иқтисодий туб ўзгаришларни англаб етган бўламиз, яъни тоғ саноатида ихтисослашган меҳнат таксимотига дуч келамиз. Хомашё қазиб олиш профессионал касби-корига айланган шахтёрлар ўз харидорларига сифатли маҳсулот етиштириш мақсадида маълум миқдор хомашё захираларини сақлаган.

Зарафшон водийсининг Навоий вилояти Кармана туманининг Учтут ва Ижонд қишлоқлари яқинида олиб борилган археологик қидирув ишлари давомида янги соҳа – тоғ-кон саноати билан боғлиқ хомашё ишлаб чиқариш объектлари очилди. Улар Воуш тоғининг палеоген ётқизиқлари устида қадимги тош(неолит) даврида ташкил топиб, мезолит даврида давом этган тош устахоналари ва неолит даврининг шахталари бўлиб, бу объектлар Учтут шахталари номи билан фанга кирди.

Учтут шахталарини ўрганиш «неолит инқилоби» билан боғлиқ инсоният тарихида, унинг кундалик ҳаётида илк бор таркиб топган кашфиётлардан бири бўлиб, айнан шу даврдан бошлаб аجدодларимиз иқтисодий ва ижтимоий ҳаётида туб ўзгаришлар содир бўла бошлади. Учтут шахталарини ўрганиш жараёнида аجدодлар ҳаётида юз берган биринчи ижтимоий меҳнат таксимотининг илк куртаклари неолит даврдан бошлаб ниш урабошлайди.

Бу ўзбек халқи ўтмиш тарихида юз берган инқилобий ходиса бўлиб, унинг жаҳон тарихи ва цивилизациясига қўшган улкан ҳиссаларининг дебочаси эди.

Ўрта Осиёнинг чўл зоналаридаги дарёлар ва кўлларнинг кенг тарқалган қуруқ каналлари атрофида ҳам тош даври аҳолиси кенг жойлашган. Қадимги даврларда бу ердаги иқлим ибтидоий популяциялар учун қулай бўлган [4]. Мезолит даври охири ва неолит даври бошларида (милоддан аввалги 10-8 минг йил) аҳоли сонини кўпайиши натижасида манзилгоҳлар сони ортиб боради. Бу даврларда нафақат Бухоро воҳасининг тоғлик ҳудудлари ўзлаштирилди, балки воҳанинг ғарбий қисми Зарафшоннинг куйи ҳавзалари ҳам овчи қабилалар эътиборидан четда қолмади. Қадимда Бу-хоро

воҳасининг ғарбий қисми Зарафшоннинг тошқин сувларидан ҳосил бўлган кўл ва ботқоқликлардан иборат бўлиб, улар қалин бутазор, чакалакзор ва тўқайзорлар билан қопланган. Тош даври инсониятини Зарафшоннинг қуйи ҳавзаларидаги ҳайвонотга бой табиий чакалакзорлар ва балиққа сероб кўллар ўзига тортди. Аҳоли бу ҳудудларни ўзлаштира бошлади. Бухоро воҳасининг ғарбий қисмларида ҳам тош даври айникса, неолит даври қизгин кечади. Зарафшоннинг қадимги ўзани Мохондарё Қорақўл тумани орқали Қизилқумга ўтиб Амударёга қуйилган. Натижада, бу жойларда овчилар, балиқчиларнинг дастлабки манзилгоҳлари пайдо бўлган. Шунинг учун ҳам Қуйи Зарафшон ҳудуди ва унинг атрофидан топиб ўрганилган тош даври маконлари асосан сув ҳавзалари бўйидан топилган [5]. Сув ҳавзаларининг жойларини ўзгартириб туриш оқибатида одамлар кўноқ ва кўналғаларини ҳам ўзгартириб туришга мажбур бўлганлар. Неолит даврига оид бу кўналғалар Катта Тузконнинг шимоли ва шимоли-шарқий то-монида жойлашган бўлиб, кўл бўйига қурилгани учун бир тизимда, бир қаторда жойлашган [6].

Зарафшон тошқини туфайли ҳосил бўлган ва денгиздек кенг майдонга ёйилган, ҳозирда эса Моханкўл, Замонбобо кўли, Қичик Тузкон, Катта Тузкон, Чуқур кўл, Парсангкўл, Лахликўл ва Қоронғи шўр деб номланган ибтидоий «сув омборлари»ни қум тепалари босиб, улар кенг шўрхоқ, пастқам жойларга айланган [7], уларнинг қирғоқларида неолит даврининг турар-жой излари топилган [8].

Мезолит ва неолит даврларида глобал иқлим ўзгариши содир бўлиб, минтақавий ва маҳаллий аҳамиятга эга бўлган қурғоқчиликни келтириб чиқарган [9]. Натижада аҳоли сув ҳавзаларига қараб силжийди. Бухоро воҳасининг ғарбий қисмида ҳаёт анча гавжумлашади. Маҳаллий аҳоли орасида Катта Тузкон, Қичик Тузкон, Қоранги шўр номлари билан аталувчи кўл соҳилларида инсоният томонидан кенг ўзлаштирилади [10]. Шунинг учун ҳам бу ерлардан неолит даврига оид бир қанча манзилгоҳлар топиб ўрганилган [11]. Афсуки, уларнинг деярли барчасида маданий қатламлар сақланмаган.

Манзилгоҳларнинг марказий қисмида материаллар уюми қалашиб ётганлиги кузатилган. Археологик кузатувларга кўра, манзилгоҳларнинг барчаси мавсумий характерга эга бўлиб, уларнинг жойини тез-тез алмашиб туриши кўл соҳили сувларининг ўзгариб туришига боғлиқ эди. Шунинг учун балиқ ови билан шуғулланган уруғ жамоаларининг мавсумий манзилгоҳларида тегишли маданий қатламлар пайдо бўлиб улгурмай, турар-жой манзиллари ўзгариб турган. Агар манзилгоҳни сув тошқини даврида бир неча бор лойқа сув босиб улгурган бўлса, яъни унинг устида қалин балчиқ ҳосил бўлган бўлса, у ҳолда маданий қатламнинг қалин лойқа остида сақланиб қолишига умид қилса бўлади. Аммо уларни топиш ҳам осон кечмайди.

Калтаминор маданиятининг Қуйи Зарафшон ёдгорликларини ўрганиш билан мунтазам шуғулланиб келган археолог Ў.Исломов Катта Тузкон

ёдгорликлари мажмуасида, икки манзилда маданий қатлам сақланганлигини аниқлашга муяссар бўлган. Улар Дарбозақир I [12] ва Дарбозақир II [13] ёдгорликлари эди. Икки қир оралиғидаги тор йўлак, яъни Катта Тузкон кўлидан шимолий ғарбда чиқиш жойида қир мавжуд. Шу қирни кесиб ўтган тор йўлак орқали аҳоли кўл ёқасига чиқган. Айнан шу жой аҳоли томонидан “Дарвозақир” деб юритилган, шунинг учун ҳам манзилгоҳга Дарбозақир номи берилган [14].

Катта Тузкон топилмалари овчилар ва балиқчиларнинг неолит маданияти билан характерланган. Уларнинг кўшни ҳудудлардаги Калтаминор мажмуаларига тўлиқ ўхшашлиги тош қуроолларининг шакли ва нисбатларида намоён бўлади. Тузан ёдгорликларининг пастки хронологик чегараси радиокарбон усули билан милоддан аввалги IV минг йилликнинг бошларига тўғри келганлиги аниқланган бўлса, унинг юқори чегараси милоддан аввалги III минг йиллик охирига тўғри келади. Неолит давридаги Зарафшоннинг қуйи оқими аҳолисининг асосий иқтисодий фаолияти ов ва балиқ ови эди. Буни нафақат аҳоли пунктлари дарёлар ва кўллар бўйида жойлашганлиги, балки қазилма жараёнида топилган ҳайвонларнинг суяк қолдиқлари ва тош қуроолларининг турлари тасдиқлаган. Топилмалар орасида тошдан ишланган ёрғучоқ, дон бўлаклари ва ўроқнинг мавжудлиги, эҳтимол маҳаллий шароитда деҳқончиликнинг вужудга келиши ҳақидаги хулосани илгари суришга хизмат қилган [15]. Лекин, Тузкон атрофини тадқиқ қилган Я.Ғулумов, Ў.Исломов ва А.Асқаровларнинг фикрича Қуйи Зарафшоннинг энеолит жамоалари асосан овчилик ва балиқчилик билан шуғилланган, топилган ўроқ ва ёрғучоқ каби қурооллардан доимий деҳқончиликдан эмас балки, илдизларни, қуруқ меваларни, ёввойи арпа, буғдой ва бошоқли экинликларни йиғиш учун фойдаланилган [16]. Зеро, этнографик маълумотлардан билишимиз мумкинки бундай қурооллардан термачилик билан шуғилланган, ҳали деҳқончиликдан хабари йўқ қабилалар ҳам фойдаланган [17].

Дарбозақир маконидан топилган хилма-хил ашёвий материалларнинг таҳлили аҳолининг иқтисодий-ижтимоий ҳаётида овчилик айниқса, балиқчи овчилик билан истиқомат қилувчи аҳоли яшаганлигидан далолат беради. Манзилгоҳдан ҳар хил ҳайвонларнинг ва қушларнинг суяк қолдиқларининг топилганлиги ов қилишнинг ўз аҳамиятини йўқотмаганлигини кўрсатади. Чақмоқтошдан ясалган микролит пичоқ, қирғич, бигиз, ёғоч ўйиш қурооллари, ўк-ёй учлари, пармалаш қурооллари, болға, тошболталар кундалик ҳаётда тошдан ясалган меҳнат қурооллари муҳим аҳамият касб этганлигини исботлайди. Дарбозақирда қазилма ишларини олиб борган Ў. Исломов сопол синиқлари сиртига ишланган бой ва содда нақшларга қараб, ушбу манзилгоҳ Зарафшон қуйи ҳавзасида ўрганилган Калтаминор маданияти ёдгорликлари орасида энг қадимийси бўлса керак, деган хулосага келади [18].

Хулоса қилиб айтганда, Қуйи Зарафшон минтақаси аҳоли томонидан ўзлаштирилиши, унинг кундалик машғулоти ва ҳўжалик шакллари билан боғлиқ бўлган. Чунки одамлар ўзлари яшаши учун қулай табиий шароит,

Ўсимлик ва ҳайвонот дунёсига бой ерларни ўзлаштиришга интилганлар. Қуйи Зарафшон минтақасида бундай жараёнлар тош даврининг палеолит ва мезолит даврларида нисбатан секин ва тор ҳудудда кечган бўлсада, неолит даврда воҳани ўзлаштириш жараёнлари фаоллашди. Неолит даври овчилик, балиқчилик, термачилик ва қисман илк зироатчилик билан кун кечирган уруф жамоалари Қуйи Зарафшон минтақасининг катта ҳудудига келиб жойлашди. Натижада неолит даври жамоаларининг маконлар сони воҳада кескин ортди. Бу маконларнинг ўрганилиши Қуйи Зарафшон минтақасида тош даври антропоген ландшафтини ривожланиши ва жамоаларнинг воҳанинг турли географик ҳудудларида кенг ёйилишидан гувоҳлик беради.

Адабиётлар:

1. Касымов М.Р. Кремнёвая мастерская у кишлака Учтут в районе горы Каратау Бухарской области (Поматериалам археологической экспедиции). Научные работы и сообщения. Кн.6, Ташкент,1963.
2. Асқаров А.А. Бухоронинг ибтидоий давр тарихидан лавҳалар. Тошкент:Фан,1973. -Б.5.
3. Мирсаатов Т. Горные разработки эпохи камня. Ташкент-1977.- С.33.
4. Толстов С.П. По древним дельтам Окса и Яксарта. -М.,1962. - С.321.
5. Тошкенбоев Н. Бухоронинг энг қадимги даври тарихидан. Инсониятнинг илмий ва маданий мероси – учинчиминг йилликка. Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллигига бағишланган халқаро симпозиум тезислари. 1997 йил 18-20 октябрь. Бухоро-Хива. Тошкент,1997. Б.9-10.
6. Исломов Ў.И. Қадим Бухоро воҳасида илк хўжалик фаолияти кўринишлари. Инсониятнинг илмий ва маданий мероси – учинчи минг йилликка. Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллигига бағишланган халқаро симпозиум тезислари. 1997 йил 18-20 октябрь. Бухоро-Хива. - Тошкент, 1997. –Б.12-14.
7. Асқаров А. Бухоронинг ибтидоий давр тарихидан лавҳалар. - Тошкент,1973.-Б.10.
8. Гульямов Я. Г. Исследование исторической гидрографии низовьев Кашкадарьи и Зарафшана. ИМКУ. Вып.6. –Ташкент,1965.-с.17-22.
9. Francfort H.P. Lecomte O. Irrigation et societe en Asie Centrale des origines a l'epoque achemenide. Ann. Hist. Sci. Soc. 3. 2002.
10. Гульямов Я.Г. Археологические работы к западу от Бухарского оазиса. Тр. Ин-та Истории и археологии АН Республики Узбекистан. Вып.8, Ташкент, 1956; Он же, Исследование исторической гидрографии низовьев Кашкадарьи. ИМКУ. вып.6.Ташкент-1965; Мухамеджанов А.Р. К изучению древнего русла Махандарьи. ИМКУ.вып. 5, Ташкент, 1964; Гулямов Я.Г., Исламов У., Асқаров А. Первобытная культура в низовьях Зарафшана. Ташкент,1966.
11. Асқаров А.А. Бухоронинг ибтидоий давр тарихидан лавҳалар. - Тошкент:Фан,1973. -Б.11.

12. Гульямов Я.Г., Исломов У., Асқаров А. Первобытная культура в низовьях Зарафшана. Ташкент,1966.-С. 23-38.
13. Гульямов Я.Г., Исломов У., Асқаров А. Первобытная культура в низовьях Зарафшана. Ташкент,1966.-С.38-72.
14. Асқаров А.А. Бухоронинг ибтидоий давр тарихидан лавҳалар. Тошкент: Фан,1973. -Б.11.
15. Коробкова Г.Ф. Орудия труда и хозяйство неолитических племен Средней Азии// МИА. 1981. -№158.-С.180-181.
16. Гульямов Я.Г., Исломов У., Асқаров А. Первобытная культура в низовьях Зарафшана. -Ташкент,1966.-С.87-88, 90.
17. Сагдуллаев А.С, Холматов Н.Ў., Абдуллаев Ў.И., Матёқубов Х.Х., Шайдуллаев А.Ш., Тоғаев Ж.Э., Маткаримов Х.О., Юсупов А.Ш. Марказий Осиёда тарихий-маданий вилоятларнинг шаклланиши ва этник географияси муаммолари.-Тошкент: Университет, 2020.-Б.21.
18. Гульямов Я.Г., Исломов У., Асқаров А. Первобытная культура в низовьях Зарафшана.–Ташкент,1966.-С.43.
19. Асқаров А.А. Бухоронинг ибтидоий давр тарихидан лавҳалар. Тошкент: Фан,1973. Б.15.
- Очилдиев, Ф. Б., & Тоғаев, Ж. Э. (2015). Заметки о системе местного управления в Бухарском эмирате в середине XIX-начале XX века. *Национальная ассоциация ученых*, (2-9 (7)), 47-50.
- Ochildiyev, F. (2019). Trade relations between Bukhara and Russia in the second half of the XIX century-the beginning of the XX century//*Social Sciences: Achievements and Prospects Journal* 3 (11), 2019/OEAPS Inc. (Open European Academy of Public Sciences); Chief Editor Mark Freeman-Barcelona, Spain. 16.03. 2019: OEAPS Inc., 2019.-pp. 55-60.
- Fayzulla, O. (2020). The craftsmanship of the emirate of bukhara at the second half of the XIX century-the beginning of the XX century. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 2(11), 33-38.
- Ochildiyev, F. (2019). Trade relations between Bukhara and India in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century. *Actual Problems of Applied Sciences Journal World*, (4), 13-19.
- Muhamedov, Y. K. (2019). The history of commercial economical-cultural relations of Tashkent oasis. *Theoretical & Applied Science*, (10), 579-582.
- Очилдиев, Ф., & Хайдаров, З. (2022). Кеш ва Шахрисабз археологияси: КАТЭ таджикотлари. *Общество и инновации*, 3(2/S), 79-86.